

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**ABUSE OF LAW: THE APPLIED ASPECT****Салазський О.С., керуючий партнер***Адвокатське об'єднання «Бона Фідес»*

У статті розглянута проблема застосування припису Цивільного кодексу України щодо заборони особі зловживати цивільним суб'єктивним правом та місця припису ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України серед інших правових приписів. Сучасна наука правозастосування та цивільного права взагалі не помічає це питання. В той же час, відсутність теоретичних розробок саме прикладних питань застосування конкретних правових норм взагалі та припису ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України у більшості випадків призводить до конкретних судових помилок. На прикладі двох постанов Верховного суду ілюструються випадки застосування припису щодо заборони зловживання правом у спорі щодо визнання недійсним договору та спорі щодо витребування майна з чужого незаконного володіння. В обох справах судом було відмовлено в позові саме на підставі ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України (припис щодо заборони зловживання правом) та ст. 16 Цивільного кодексу України (припис щодо можливості відмови у захисті права, яким особа зловживає). Натомість зазначені спори було можливо вирішити на підставі конкретних правових приписів, що безпосередньо регулюють спірні відносини, без посилання на припис щодо заборони особі зловживати своїми правами. У зв'язку із наведеним, робиться висновок, про необхідність вироблення та нормативного закріплення конкретних правил застосування припису ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України. Так, зокрема високий рівень узагальнення припису, щодо заборони особі зловживати суб'єктивними правами дає підстави для висновку, що у випадку можливості розгляду справи на підставі конкретних правових приписів що регулюють конкретні спірні відносини, спір підлягає вирішенню на підставі таких конкретних правових приписів. В той же час, припис ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України підлягає застосуванню, лише у випадку, якщо застосування конкретних правових приписів дає явно несправедливий результат.

Ключові слова: зловживання правом, двостороння реституція, виндикаційний позов, визнання договору недійсним, захист цивільних прав.

The problem of applying the injunction of the Civil Code of Ukraine has been considered regarding the prohibition of a person to abuse civil subjective law and the place of the injunction of the Part 3 of the Article 13 of the Civil Code of Ukraine among other legal injunctions in the article. The modern science of law enforcement and civil law do not notice this issue at all. At the same time, the absence of theoretical developments of the applied issues on application of the specific legal norms in general and the injunction of the Part 3 of the Article 13 of the Civil Code of Ukraine in most cases leads to specific judicial errors. The cases of application of the injunction on prohibition of abuse of right in the dispute regarding invalidation of a contract and the dispute over acquisition of property from somebody else's illegal possession are illustrated by the example of two resolutions of the Supreme Court. In both cases, the court denied the claim on the basis of the Part 3 of the Article 13 of the Civil Code of Ukraine (the injunction prohibiting the abuse of law) and the Article 16 of the Civil Code of Ukraine (the injunction prohibiting the possibility of refusing to protect the right a person abuses). Instead, these disputes could be resolved on the basis of specific legal regulations directly governing disputed relations, without reference to the injunction prohibiting a person from abusing his rights. In connection with the above, a conclusion is drawn about the need for the development and the normative consolidation of specific rules of the application of the Part 3 of the Article 13 of the Civil Code of Ukraine. Thus, in particular, the high level of generalization of the injunction, regarding the prohibition of a person to abuse subjective rights, gives grounds for the conclusion that in the case of the possibility of consideration of a case on the basis of the specific legal injunctions governing specific disputed relations, the dispute is subject to settlement on the basis of such specific legal injunctions. At the same time, the injunction of the Part 3 of the Article 13 of the Civil Code of Ukraine shall be applied only if the application of specific legal injunctions gives a clearly unfair result.

Key words: abuse of law, bilateral restitution, a vindication claim, invalidation of a contract, protection of civil rights.

Інститут зловживання правом у цивільному праві викликає досить жваві дискусії вже тривалий період часу. Правова природа зловживання правом, ознаки цього явища, навіть доцільність існування та закріплення такого інституту на нормативному рівні – це лише частковий перелік питань, щодо погляду на які немає єдності серед цивілістів різних країн. В той же час більшість досліджень предметом яких є категорія «зловживання правом» все ж таки стосується правової природи цього інституту. Разом з тим, наявність ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] є фактом об'єктивної реальності, а отже безпосереднє дослідження суто практичних та прикладних питань застосування припису ч. 3 ст. 13 ЦК України є актуальним та необхідним. Місце припису щодо зловживання правом в системі цивільного права України, співвідношення ч. 3 ст. 13 ЦК України із конкретними правовими приписами особливої частини ЦК України, чи є припис про зловживання правом принципом, чи конкретною правовою нормою. Це лише обмежений перелік питань правозастосування, які ставить практика перед наукою, і на які наука повинна відповісти. Аналіз практики застосування ч. 3 ст. 13 ЦК України судами України, в тому числі і Верховним судом лише підтверджує правильність викладеного.

Інститут «зловживання правом» в різні роки був предметом наукових досліджень відомих вітчизня-

них та закордонних фахівців, а саме: Агаркова М. М., Грибанова В. П., Зайцевої С. Г., Маліновського О. О., Кота О. О., Стефанчука М. О., Радченко С. Д., Скловського К. І. та інших авторів.

Метою даної статті є аналіз чинної практики застосування припису ч. 3 ст. 13 ЦК України (припис щодо заборони зловживання цивільним правом) Верховним судом та вироблення конкретних правил правозастосування наведеного правового припису.

15 грудня 2017 року почав роботу новий Верховний суд. Створення абсолютно нової вищої судової установи стало без перебільшення безпрецедентною та знаковою подією вітчизняної правової системи. Декларувалося, що новий суд буде створено за новими європейськими стандартами, до конкурсу вперше були допущені адвокати та науковці без досвіду роботи в судах, одночасно було ліквідовано усі вищі спеціалізовані суди та Верховний суд України. Все це природно призвело до встановлення в суспільстві досить високої планки очікувань від нової поважної судової установи. Викладене обумовлює цікавість до правових позицій нового Верховного суду з приводу застосування такого складного до застосування інституту, як інститут «зловживання правом».

В даній публікації аналізується дві постанови різних палат новоствореного Верховного суду з приводу застосування на практиці ч. 3 ст. 13 ЦК України. Постанова Вер-

ховного суду (об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного суду) від 07.12.2018 року у справі № 910/7547/17 є одним із перших, якщо не першим прикладом застосування новоутвореним Верховним судом припису щодо заборони зловживання цивільним правом. На додаток, цей судовий акт приймався об'єднаною палатою, замість звичайного складу суду з трьох суддів.

За матеріалами справи ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» уклало договір купівлі продажу нежитлових приміщень. Покупцем виступило Товариство з обмеженою відповідальністю «Тімсен». У подальшому ТОВ «Тімсен» уклало наступний договір купівлі-продажу зазначеного майна, та продало це майно третій особі. Далі ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» звернулось із позовом до ТОВ «Тімсен» з вимогою про визнання першого укладеного між сторонами договору купівлі-продажу недійсним. Нормативним обґрунтуванням позову була зазначена ст. 234 ЦК України. Позивач зазначав, що договір було укладено сторонами без наміру створення реальних правових наслідків. Реальною метою укладення зазначеного правочину було уникнення звернення на зазначене майно з боку АТ «Укресімбанк». Також позивач зазначав, що продавець та покупець первинного договору купівлі-продажу товару є пов'язаними особами, та наполягав, що відсутність сплати викупної ціни з боку покупця, та відповідно відсутність активних дій щодо стягнення такої викупної ціни з боку продавця свідчать про фіктивність спірного правочину.

Перша інстанція відмовила в позові повністю. Суд апеляційної інстанції задовольнив апеляційну скаргу позивача, скасував рішення першої інстанції, прийняв нове рішення, яким задовольнив позовні вимоги в повному обсязі.

Третьою особою по справі було подано касаційну скаргу, в результаті чого справа була передана на розгляд Касаційного господарського суду Верховного суду.

В першій частині рішення Верховний суд відповідав на питання щодо застосування до спірних відносин ст. 234 ЦК України, а саме щодо фіктивності договору. Як результат, Верховний суд погодився з висновками апеляційної інстанції щодо можливості кваліфікувати у якості фіктивного правочину купівлі-продажу нерухомості, право на яке зареєстровано в реєстрі речових прав на майно, однак за яким не передані кошти, а боржник не вчинив жодних дій щоб їх отримати.

В наступній частині, враховуючи фактичні обставини Верховний суд прийшов до висновку про відсутність підстав для визнання спірного договору недійсним на підставі ст. 232 ЦК України.

З огляду на тему дослідження, найбільш цікавою є третя частина рішення. Прийшовши до висновку про наявність підстав для визнання спірного правочину фіктивним, Верховний суд повинен був залишити в силі рішення апеляційної інстанції а касаційної скарги без задоволення, однак апеляційний суд все ж таки відмовив в позові. Далі наведемо мотивувальну частину постанови Верховного суду в цій частині: *«Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 частини першої статті 3 ЦК України). Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Згідно зі статтею 13 ЦК України цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватись від дій, які б могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю, або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правами в інших формах. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватись моральних засад суспільства. З конструкції частини третьої статті 13 ЦК України випливає, що дії особи, які поля-*

гають у реалізації такою особою свого права, однак вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, є формою зловживання правом. Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном з метою унеможливити задоволення вимог іншої особи-стягувача за рахунок майна цього власника, може бути кваліфіковано як зловживання правом власності, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора. Звертаючись з позовом про визнання недійсним договору, позивач переслідує кінцеву мету захист свого права власності на майно, яким він розпорядився за оспорюваним правочинном. Частина перша статті 16 ЦК України встановлює, що кожна особа має право звернутись до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Разом з тим відповідно до частини третьої статті 16 ЦК України суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частини другої-п'ятої статті 13 цього кодексу, зокрема відмовити у захисті права, яким особа зловжила. Враховуючи викладене, суд вважає, що позов про визнання договору недійсним, поданий позивачем, який є стороною цього правочину, що за його ж твердженням було вчинено з метою уникнення звернення стягнення на майно, не підлягає задоволенню як такий, що спрямований на одержання судового захисту права, яким особа зловжила» [1].

Вирішення наведеного спору потребувало відповідь на питання щодо конкуренції норм ст. 216 ЦК України та ст. 388 ЦК України, а саме співвідношення інститутів двосторонньої реституції та виндикаційного позову. Конструкція виндикаційного позову отримала своє закріплення в ст. 388 ЦК України. За змістом наведеної норми можна вивести загальне правило, що за відплатним договором майно підлягає виндикації, лише у разі, якщо таке майно вибуло із володіння власника, або особи, який таке майно передано у володіння власником поза їхньою волею.

Таким чином, законодавець за допомогою правової конструкції виндикаційного позову та умов його застосування створив додаткові механізми захисту добросовісного набувача.

В той же час, на практиці миттєво виникли спроби нівелювати встановлені законодавцем додаткові гарантії захисту добросовісного набувача. Намагання ці вилились в подання позовів про недійсність первинних договорів про відчуження майна, як і було зроблено в описуваній справі. Як відомо в ситуації з добросовісним набувачем існують як мінімум два договори. На прикладі справи, що розглядалася Верховним судом це виглядає наступним чином. Між ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» (продавець та позивач) та ТОВ «Тімсен» (покупець та відповідач) було укладено договір купівлі-продажу (первинний договір). У подальшому ТОВ «Тімсен» реалізувало це майно третій фізичній особі. За логікою ЦК України, якщо ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» вважало, що порушено його право власності на майно, враховуючи фактичне знаходження цього майна не у покупця а у третьої особи (яка придбала це майно за окремим договором) воно (ТОВ) повинно було звертатися з виндикаційним позовом до третьої особи у якої юридично та фактично знаходилось це майно на момент подачі позову, і як наслідок такий спір необхідно було розглядати із урахуванням гарантій щодо захисту добросовісного набувача передбачених ст. 388 ЦК України. Замість цього, ТОВ Інженерний центр Енергомаш звернулось до ТОВ «Тімсен» з позовом про недійсність договору первинної купівлі-продажу. Мета подібних позовів одна – встановлення судовим рішенням факту, що має преюдиційне значення (щодо незаконності першого відчуження майна) та використання такого судового рішення в подальших судових спорах. Таким чином, особи, свідомо, заявляють позови

про визнання недійсними первинних договорів, замість віндикаційних позовів.

В таких справах (про недійсність первинного договору) «імунітет добросовісного набувача» не є предметом розгляду а отже не береться до уваги. У подальшому отримують рішення про недійсність первинного договору, в якому чітко закріплені порушення закону при укладанні останнього. Заявляють нові позови (в тому числі і віндикаційні), однак у справі вже є судовий акт, що набрав законної сили, що встановлює порушення закону. За таких обставин, маючи у справі судовий акт із встановленими порушеннями, у новій справі суду навіть психологічно важко відмовити в задоволенні такого позову. В науці подібне явище отримало назву «обхід закону». В деяких правопорядках обхід закону кваліфікується як різновид зловживання правом. Враховуючи що законодавство України не містить прямої заборони на вчинення подібних дій, тривалий час така практика заявлення «дворівневих» позовів (спочатку про недійсність первинного договору, а після віндикаційний позов з використанням вже наявного рішення про недійсність договору) мала успішний характер, що в свою чергу повністю нівелювало інститут «добросовісного набувача». Однак з часом у судовій практиці сформувався ряд правил.

Згідно вироблених судовою практикою правил, неохідною умовою застосування судом певного способу захисту є наявність, доведена належними та допустимими в розумінні процесуального закону доказами, певного суб'єктивного права або інтересу у особи, порушення такого права, його невизнання або оспорювання та обрання належного способу захисту. Іншими словами, позов може бути задоволений якщо у особи наявне суб'єктивне право або інтерес, наявне порушення такого права, та обраний позивачем спосіб захист призведе до реального поновлення або захисту такого права. Якщо ще простіше, в першу чергу суд повинен впевнитись, що те що просить позивач, реально поновить або захистить його права, в іншому випадку, навіть не дивлячись на наявні порушення, позов задоволенню не підлягає. Наведене правило було виведено судами непрямо (оскільки як вже зазначалося законодавство не містить прямої заборони подібної поведінки) із змісту ст.ст. 15, 16 ЦК України, ст. 20 Господарського кодексу України [3] та ст. 2 Господарського процесуального кодексу [4] (аналогічний припис міститься в ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України [5]). Якщо спроектувати наведене правило на ситуацію, що розглядалася Верховним судом отримуюмо наступну ситуацію. ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» звертаючись до ТОВ «Тісмен» з позовом про визнання недійсним укладеного між ними договору розуміло, що майно вже оформлено та фактично знаходиться у іншій фізичній особі (ця фізична особа приймала участь у справі у якості третьої особи). Однак не дивлячись на це, замість віндикаційного позову ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» було заявлено позов про визнання недійсним первинного договору купівлі-продажу. В цій ситуації, очевидним є що гіпотетично «порушене право» позивача може бути поновлено лише одним способом – реальне повернення майна. В свою чергу за загальним правилом у разі визнання правочину недійсним, сторони повертаються у первинне становище, що існувало до укладення договору (застосовується двостороння реституція). Однак оскільки майно вже фактично вибуло із володіння покупця за первинним договором, повернути таке майно позивачу в рамках справи про визнання первісного договору недійсним не є можливим (оскільки майно знаходиться у іншій фізичній особі). За таких підстав задоволення позову про визнання первинного договору недійсним не призведе до реального поновлення права позивача, а отже позов не підлягає задоволенню. В свою чергу єдиним реальним ефективним способом захисту права власності позивача у цьому випадку є заявлення віндикаційного позову, та розгляд

справи з дотриманням усіх гарантій щодо добросовісного набувача. Подібна практика десь з початку 2010 року поступово почала формуватися після ряду подібних рішень Верховного суду України. Наведений підхід також дозволяє не оцінювати аргументи сторін по суті. Первинно суд оцінює ефективність обраного позивачем способу захисту, та у випадку, якщо він не може забезпечити поновлення або захист порушеного права, суд відмовляє в позові не вдаючись в аналіз аргументів по суті. Виходячи з наведеного, не зрозумілим є аналіз Верховного суду по суті справи, дотримуючись своєї ж практики Верховний суд в даному випадку мав можливість відмовити в позові у зв'язку із обранням позивачем неефективного способу захисту. Натомість Верховний суд вдався до розгляду справи по суті та був вимушений звертатися до інститутів (фіктивності правочину та зловживання правом), хоча для цього не було жодних підстав.

Наступна справа (№ 641/9904/16-ц) [6] є прямим продовженням попередньої та стосується тих же сторін та має ідентичну фабулу. Відмінність становить лише обраний позивачем спосіб захисту. У попередній справі позивач заявляв позов про визнання недійсним договору щодо первісного відчуження майна, в цій справі було заявлено позов про витребування майна з чужого незаконного володіння від третьої особи, що була власником та фактичним володільцем майна на момент заявлення позову. Спочатку ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» подало ряд позовів про визнання первинних договорів недійсними (один з таких позовів описувався вище, а саме справа № 910/7547/17 [2]). В частині таких позовів було відмовлено (наприклад справа № 910/7547/17). Однак частину таких позовів було задоволено (наприклад справи № 910/4088/17 [7], 910/9291/17 [8]). Після цього ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» перейшов до наступного кроку та подав віндикаційний позов по витребування усього майна з чужого незаконного володіння. Весь перелік спірного майна умовно можна поділити на дві групи: об'єкти щодо яких були задоволені позови та наявні судові рішення які набули чинності щодо визнання недійсними первісних договорів відчуження майна та об'єкти за якими суди відмовили в таких позовах. Суд першої інстанції задовольнив позов частково. Суд вирішив витребувати майно із незаконного володіння, договори щодо відчуження якого визнано недійсними в судовому порядку та відмовити в задоволенні позову щодо майна, відчуженого позивачем на підставі дійсних договорів купівлі-продажу. Апеляційна інстанція змінила рішення щодо розподілу судових витрат, в частині перегляду справи по суті рішення першої інстанції залишилося без змін [6].

Таким чином, в даній справі склалася ситуація, що описувалась вище. Позивач спеціально ініціював ряд позовів про визнання недійсними первісних договорів відчуження майна (не дивлячись на те, що майно вже і фактично і юридично знаходилось у третьої особи) з єдиною метою встановити юридичний факт неправомірності первісного відчуження майна, та використати зазначене судові рішення (як преюдиційний факт) у наступному позові про витребування майна. Як бачимо ця логіка була сприйнята судами двох інстанцій. Після цього справа була розглянута Касаційним цивільним судом у складі Верховного суду.

Верховний суд скасував рішення судів перших двох інстанцій та відмовив в задоволенні позову. При цьому мотивуючи своє рішення суд застосував ст. 13 ЦК України (припис щодо недопущення зловживання суб'єктивним цивільним правом) та практично дослівно повторив позицію об'єднаної палати Касаційного господарського суду Верховного суду, що описувалась раніше.

З урахуванням викладеного щодо змісту та спрямованості інституту добросовісного набувача (ст. 388 ЦК України), слід звернути увагу, що визначальними в процесі розгляду віндикаційного позову є такі три моменти.

1. Добросовісність набувача. Набувач не знав та не міг знати про відсутність повноважень у особи відчужувати майно. При цьому відповідно до ч. 5 ст. 12 ЦК України, добросовісність набувача презюмується, а зворотнє повинно бути доведено позивачем на загальних підставах.

2. Відплатність договору. Майно придбане за безвідплатним договором підлягає витребуванню у будь-якому випадку.

3. Вольова ознака. Визначальною є наявність, або відсутність волі особи, при вибутті майна з володіння. Так, якщо особа (первісний власник) сама передала добровільно майно іншій особі, а ця особа відповідно в подальшому провела відчуження майна, хоча і не мала права цього робити, таке майно не підлягає витребуванню у добросовісного набувача, оскільки така особа (первісний власник) несе ризик вибору контрагента, якому вона довірила своє майно, та який в подальшому незаконно його реалізував. Натомість у випадку вибуття майна із володіння поза волею первісного власника, відсутня його винна поведінка, та таке майно все ж таки може бути витребувано навіть у добросовісного набувача.

Виходячи з наведеного, питання дійсності/недійсності договору первісної реалізації майна не має правового значення під час вирішення спору про витребування майна з чужого незаконного володіння. Закон байдужий до питання наявності рішення суду про визнання договору первісного відчуження майна недійсним, натомість ключовим в цьому питанні є питання вибуття майна з володіння первісного власника (за волею первісного власника, або поза волею первісного власника). Наприклад, якщо майно вибуло з володіння первісного власника за його волею, та наявне судове рішення про визнання такого договору первісного відчуження недійсним, для суду в наступному спорі про витребування майна, таке рішення не має юридичного значення, адже майно первісно вибуло з володіння за волею первісного власника та навпаки. Якщо майно вибуло з володіння первісного власника поза його волею, однак відсутнім є рішення суду про визнання первісного договору купівлі-продажу недійсним, виндикаційний позов все одно підлягає задоволенню (звісно якщо набувач є добросовісним).

Стосовно спірної ситуації, майно вибуло з володіння первісного власника (ТОВ Інженерний центр «Енергомаш») за договором купівлі-продажу. Сторони не спростували факту укладення договору сторонами. Виходячи із змісту поняття договір (домовленість двох або більше осіб щодо встановлення цивільних прав та обов'язків) можна констатувати що в будь-якому випадку укладення договору є вольовою діяльністю, а отже укладення договору в принципі виключає факт задоволення виндикаційного позову.

Таким чином, в спірній ситуації факт укладення договору купівлі-продажу між ТОВ Інженерний центр «Енергомаш» та ТОВ «Тімсен» свідчить про вибуття майна із володіння позивача (ТОВ Інженерний центр «Енергомаш») саме за його волею, що само по собі є самостій-

ною підставою відмови у позову навіть не дивлячись на наявність рішень, які набули чинності щодо визнання таких первісних договорів купівлі-продажу недійсними. А отже суд повинен був відмовити у позові саме на підставі ст. 388 ЦК України.

В даному випадку, маємо ситуацію, коли застосування/незастосування припису про зловживання правом вилілось лише у проблему мотивування рішення суду, адже за змістом рішення суду є вірним. Для відповідача не має по суті значення на якій підставі позивачу буде відмовлено в позові. Буде це посилання на ст. 388 ЦК України чи на підставі ч. 3 ст. 13 та ст. 16 ЦК України. Однак описаний випадок має більш глибоке теоретичне значення. Це питання випадків застосування ст. 13 ЦК України та конкуренцію припису ч. 3 ст. 13 ЦК України із правовими приписами встановленими в інших нормах, зокрема нормах особливої частини ЦК України. Закон не містить відповіді на це питання. Теорія застосування також навіть не ставить це питання на порядок денний. На нашу думку вирішення поставленої проблеми полягає у наступному. Припис ч. 3 ст. 13 ЦК України є приватним випадком реалізації принципу добросовісності, а отже є правовим приписом найбільшого рівня узагальнення (більший рівень узагальнення мають лише самі принципи). На додаток до цього, формулювання ч. 3 ст. 13 ЦК України надає судові дуже великий обсяг розсуду. Що не може не відобразитись на передбачуваності застосування наведеного припису та судової практики. У зв'язку із цим, припис щодо недопустимості зловживання цивільним правом має бути застосований лише у виключних випадках, коли наявне явне порушення принципу добросовісності та дисбаланс інтересів учасників. Тому відповідно, припис ч. 3 ст. 13 ЦК України підлягає застосуванню лише у випадку, якщо неможливо справедливо вирішити спір на підстав інших правових приписів. У випадку ж можливості вирішити спір на підставі інших конкретних норм права, як в описаному вище випадку, застосуванню підлягають загальні норми регулюючі дані правовідносини. Крім цього, вважаємо, що безпосередньо в ст. 13 ЦК України необхідно закріпити правила застосування цієї норми та співвідношення її з іншими правовими приписами.

Аналіз наведеної практики Верховного суду наглядно ілюструє стан розвитку методології застосування права взагалі, та припису ч. 3 ст. 13 ЦК України зокрема. Одна із причин такого стану справ, відсутність теоретичних розробок проблеми місяця припису щодо зловживання правом в системі цивільного права. Оскільки припис щодо зловживання правом має значний рівень узагальнення, та є каучуковим (надає великий простір для суддівського розсуду), можна припустити, що він підлягає застосуванню лише тоді, якщо спір неможливо вирішити на підставі конкретних правових норм, що безпосередньо регулюють спірні відносини сторін, або у випадку, якщо застосування конкретних правових приписів призводить до явно несправедливого вирішення спору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116/conv#Text>
2. Постанова Верховного суду від 07.12.2018 року по справі № 910/7547/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78484783>
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
6. Постанова Верховного суду від 27.05.2020 року по справі № 641/9904/16-ц / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/89793291>
7. Постанова Верховного суду від 27.02.2018 року по справі № 910/4088/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72703882>
8. Постанова Верховного суду від 31.07.2019 року по справі № 910/9291/17 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83378723>